

EEN

AFRIKAANSE

GESCHIEDENIS

ZEINAB BADAWI

Afrika nu

* Niet-onafhankelijk gebied

0 2000 km

Inleiding

Iedereen is oorspronkelijk afkomstig uit Afrika en daarom is dit een boek voor iedereen.

De geschiedenis van Afrika is de geschiedenis van de oorsprong van de menselijke beschaving. Afrika is het werelddeel waar de mensheid is ontstaan, ook al zijn veel mensen niet op de hoogte van de eeuwenoude en de moderne geschiedenis van Afrika. Het werelddeel heeft een heel bijzonder verleden: met fascinerende verhalen van krijgshaftige koninginnen, koningen, stamhoofden, leiders, priesters en priesteressen; van machtige beschavingen die tot bloei kwamen op rivieroeveren of in de schaduw van heilige bergen; van grote gebouwen die uit de rotsen waren gehouwen, bijzondere bibliotheken boordevol nieuw te ontdekken verhalen, drukke karavaanroutes en marktplaatsen met het geroezemoes van handelaren, reizigers, boeren en artiesten.

Maar velen denken dat de geschiedenis van Afrika slechts een paar eeuwen geleden begonnen is, met de komst van de Europeanen. In die geschiedenis, die grotendeels op papier is gezet door westerse historici, zendelingen, missionarissen en ontdekkingsreizigers, spelen slavernij, imperialisme en kolonialisme een grote rol. En hoewel die onderwerpen allemaal van cruciaal belang zijn, is de geschiedenis van Afrika veel breder.

Ik wilde dit boek schrijven omdat dit het soort boek is dat ik zelf jaren geleden graag had willen tegenkomen en lezen. Omdat ik iemand ben die onder de Afrikaanse zon is geboren, was ik me al jarenlang bewust van de rijke geschiedenis van dat werelddeel. Mijn kennis was onvolledig en ik heb tevergeefs gezocht naar een toegankelijk, relatief compleet geschiedenisoverzicht van Afrika, dat belangrijke hoofdstukken in de geschiedenis belicht en dat door Afrikanen zelf verteld werd.

Uiteindelijk kreeg ik de kans om zelf met zo'n project aan de slag te gaan en ik ben er het afgelopen decennium jarenlang mee bezig geweest. In zeven jaar tijd bezocht ik meer dan dertig Afrikaanse landen en ik ging al reizend op zoek naar ervaringen vanuit de eerste hand van Afrika's geschiedenis, vanuit het perspectief gezien van de Afrikanen. Dit boek is gebaseerd op de gesprekken met tientallen mensen, variërend van wetenschappers tot gewone betrokken burgers. Zij vertelden me meer over hun cultuur, geschiedenis

en de bijzondere locaties die ik heb bezocht. Een aantal van die locaties was moeilijk bereikbaar, zoals de oude ruïnes van Eritrea, of Chinguetti in Mauritanië. Sommige plaatsen waren lastig of gevaarlijk om naartoe te gaan, zoals Timboektoe in Mali, of de Hausa-gebieden van Noord-Nigeria. Ik heb gebruikgemaakt van alle mogelijke transportmiddelen die er bestaan, van moderne luxe terreinwagens, tot kamelen en ezelwagens. Ik was heel erg onder de indruk van de pracht van het werelddeel: natuurwonderen zoals de waterfallen van de Zambezi in Zimbabwe, of de uitgestrekte Katanga-provincie van Congo en het Virunga-gebergte van Rwanda.

Ik wil de geschiedenis van Afrika uiteenzetten voor alle lezers die de kortzichtigheid van het postkoloniale onderwijs aan de kant willen schuiven, in het bijzonder voor leerlingen met een Afrikaanse achtergrond die meer te weten willen komen over hun eigen geschiedenis. De meeste mensen zullen moeite hebben om ook maar één naam van een Afrikaanse koning te noemen, afgezien van Toetanchamon dan, en maar een enkeling zal ook nog weten wanneer die regeerde. Dit is geen wetenschappelijk werk, het gaat ook niet over *'contested history'*, de beladen geschiedenis, waarbij het ene verhaal op confronterende wijze tegenover het andere wordt geplaatst. Het wil ook geen beschavingen met elkaar vergelijken. Het is mijn bedoeling om het narratief te reconstrueren door een evenwicht te bieden tegenover de vele negatieve meningen over Afrika en zijn bewoners. Daarmee hoop ik ons collectieve inzicht in de geschiedenis van Afrika te verbreden, door Afrikaanse wetenschappers aan het woord te laten die op de achtergrond zijn gebleven, om zo een andere en eerlijkere geschiedenis van Afrika naar voren te brengen.

Dit boek geeft een overzicht van Afrika vanaf het begin van de mensheid en haar vroegste beschavingen tot aan onze tijd. Het is bij lange na niet compleet en er zijn heel veel geschiedenisverhalen door de millennia heen die ik er niet aan kon toevoegen. De focus ligt zo veel mogelijk op de prekoloniale geschiedenis en niet op wat er in de twintigste eeuw gebeurde. De hedendaagse geschiedenis en huidige gebeurtenissen krijgen immers al meer aandacht en komen meer in het nieuws. Ik heb persoonlijkheden uitgekozen die mede bepaald hebben hoe het werelddeel er nu uitziet, omdat we de geschiedenis naar mijn idee het gemakkelijkst begrijpen als die tot de verbeelding spreekt. De personen naar wie we kijken, zijn hoofdzakelijk heersers en vorsten, omdat de Afrikaanse mondelinge traditie waar ik de informatie uit geput heb grotendeels over de levens en daden van leiders gaat. En ik wil nu alvast mijn verontschuldiging aanbieden aan degenen die kritiek uiten omdat ik bepaalde personen heb weggelaten. Ik kon in dit ene boek geen recht doen aan iedereen. Ik heb geprobeerd om over alle regio's van Afrika te schrijven en ik heb de nadruk gelegd op de belangrijke rol van vrouwen.

We beginnen bij de oorsprong van de mensheid: wat maakt ons uniek en hoe zijn de samenlevingen en culturen van de mens ontstaan. Dankbaar schenk ik aandacht aan ons gemeenschappelijke en gedeelde prille begin. In hoofdstuk 2 kijken we naar het oude Egypte, het bekendste deel van Afrika's geschiedenis, en we proberen daar een uitgebreid overzicht van te krijgen. De geschiedenissen van Soedan, Ethiopië en Eritrea zijn minder bekend – beschavingen die indrukwekkende monumenten nalieten – en daar richten we ons op in hoofdstuk 3, 4 en 5. In hoofdstuk 6 en 7 neem ik de vroege geschiedenis van Noord-Afrika onder de loep en de grote invloed die de regio had op de drie monotheïstische godsdiensten. De legendarisch welvarende Mansa Musa, de koning van het Malinese Rijk uit de veertiende eeuw, staat centraal in hoofdstuk 8, en dan zullen we ook naar de koninkrijken van West-Afrika kijken. De minder bekende slavenhandel via de Indische Oceaan die duizend jaar duurde is het onderwerp van hoofdstuk 9. In hoofdstuk 10 kijken we naar Benin. De *Benin Bronzes*, de bronzen kunstvoorwerpen uit Benin, zijn voorbeelden van pogingen om gestolen Afrikaanse kunstwerken weer naar het land van herkomst terug te brengen (90 procent van deze roofkunst bevindt zich buiten Afrika). De zuidelijke rijken van Afrika zijn het onderwerp van het volgende hoofdstuk, waaronder Groot-Zimbabwe, een beschaving waarvan Europeanen niet wilden geloven dat die door Afrikanen was opgebouwd. In hoofdstuk 12 en 13 staat het Asante- of Ashanti-volk centraal en met name koningin-moeder Yaa Asantewaa. In hoofdstuk 14 kijken we opnieuw naar de slavernij en we belichten dan de invloed van de trans-Atlantische slavenhandel op Afrikanen en hun werelddeel. De Europese invasies en bezetting komen aan de orde in hoofdstuk 15, 16 en 17, maar de hoofdrolspelers zijn altijd Afrikaans, zoals koning Shaka Zoeloe, koningin Njinga en de heldhaftige gemeenschappen die weerstand boden aan de Europese overheersing en die voor hun bevrijding streden.

Tot slot denken we in het Nawoord na over de toekomst van Afrika en hoe Afrika's jongere generaties daar vorm aan geven.

Het is mijn hoop dat de lezers een stevigere en diepere kennis van Afrika's geschiedenis zullen krijgen, en dat het een aanmoediging zal zijn om op zoek te gaan naar meer informatie over de onderwerpen die ik aan de orde stel.

Tijdens mijn onderzoek voor dit boek had ik het voorrecht om enkelen van Afrika's beste wetenschappers te ontmoeten. Hun passie, accuratesse en genialiteit zijn bijzonder, ook al werken ze vaak aan faculteiten die maar over weinig middelen beschikken; ze verdienen een veel breder publiek. Elke wetenschapper die ik sprak, nam heel uitgebreid de tijd voor me, ook al kwam ik soms te laat opdagen voor mijn afspraak door het gevaarlijke verkeer en de hoeveelheid interessante ontmoetingen die ik op één dag had. Ze wilden me

zo graag hun verhaal vertellen dat ze het me stuk voor stuk vergaven als ik te laat kwam, en vaak had ik de grootste moeite om afscheid te nemen en weer naar mijn volgende bestemming te gaan.

Ik heb ook heel veel gebruikgemaakt van de resultaten van een uniek project met de naam *The General History of Africa*, de *GHA*, wat een van de best bewaarde geheime projecten van Afrika is. Het beschrijft de geschiedenis van Afrika en is grotendeels door Afrikaanse wetenschappers geschreven. Het project startte begin jaren zestig van de vorige eeuw, in de periode waarin de snelle dekolonisatie van Afrika plaatsvond. Verschillende Afrikaanse leiders van de net onafhankelijk geworden landen besloten dat ze, na het dekoloniseren van het land, ook hun geschiedenis wilden dekoloniseren. En daarom vroegen ze de Unesco (de organisatie voor onderwijs, wetenschap en cultuur van de Verenigde Naties) om hen daarbij te helpen om dat project van de grond te krijgen. De Unesco zette een speciale commissie op en keek wie Afrika's meest vooraanstaande historici, antropologen, archeologen en deskundigen op andere terreinen waren. In totaal bracht de Unesco ongeveer 350 wetenschappers bijeen – voornamelijk Afrikanen – om aan dit project te werken. Ze schreven samen elf delen en er zullen er nog meer volgen. De serie begint bij het ontstaan van de mensheid en de evolutie, en gaat tot aan de hedendaagse periode. Ze maakten gebruik van geschreven materiaal – ook bronnen die over het hoofd waren gezien – alsmede van de archeologie, kunst, liederen, gedichten, mondelinge overleveringen, tradities, dans, kunstnijverheid en archeobotanie. Ik gebruikte de *GHA* als mijn inspiratiebron en kompas, en mijn bronnen en verwijzingen zijn voornamelijk Afrikaans en niet-Europees, in tegenstelling tot de vele beschrijvingen van de geschiedenis van Afrika die door westerse auteurs op papier zijn gezet.

De woorden van de Keniaanse paleoantropoloog wijlen dr. Richard Leakey raakten me diep. Hij was een goede vriend van me en wordt door velen, ook door mij, erg gemist. Hij zei tegen me dat het uitermate belangrijk was om tegen de vooroordelen in te gaan die sommige mensen hebben ‘... in hun denken over Afrika. Het zal waarschijnlijk een tijd duren om die vooroordelen uit de weg te ruimen, maar het moet gebeuren. En die vooroordelen halen we niet weg met sprookjes, maar met feiten.’ Dit boek is mijn poging om precies dat te doen.

HOOFDSTUK 1

Onze familie en andere mensachtigen

Toen de jonge museummedewerker voorzichtig de sleutel in de deur om-draaide, keek ik vol spanning toe. Ik zou zo meteen een superster ontmoeten, hoewel het iemand was die al miljoenen jaren geleden overleden was. Met veel respect en ontzag streekte ik voorzichtig met mijn vingertop haar hand en het was alsof ik een familielid aanraakte dat ik lang niet had gezien. Dit was Lucy, of Dinkenesh, zoals ze in Ethiopië wordt genoemd, die tot de afstammings-lijn behoorde waaruit wij mensen uiteindelijk zouden voortkomen: de *Homo sapiens sapiens*, Latijn voor ‘wijze en denkende mens’.

Afrika is waar het voor ons, moderne mensen, allemaal begon. We zouden zo één met elkaar moeten zijn door onze gedeelde oorsprong dat we verder kijken dan ons ras, naar een tijd waarin dergelijke verschillen niet bestonden. Wanneer je naar de lange geschiedenis van de mensheid kijkt, wordt duidelijk dat het onderscheid naar ras iets is wat relatief kort geleden ontstaan is. De genetica draagt feiten aan die haaks staan op het culturele idee van racisme. In de toekomst zijn er wellicht nieuwe genetische interpretaties, maar het huidige denken duidt erop dat eigenschappen van het ‘witte ras’ tussen de acht- en twaalfduizend jaar geleden zijn ontstaan, ver na de vele genetische afsplitsingen in Afrika zelf. Maar zoals de Keniaanse paleoantropoloog wijlen dr. Richard Leakey al beschreef, hebben mensen helaas nog steeds moeite ‘om het idee volledig te omarmen dat de mens, of het nu Europeanen met blauwe ogen of bleke Aziaten zijn, oorspronkelijk uit Afrika afkomstig is’.¹

Dr. Leakey en zijn even beroemde ouders, Louis en Mary Leakey, hebben baanbrekende fossiele ontdekkingen gedaan in een periode in de twintigste eeuw waarin het onderzoek nog steeds bedoeld was om de theorie onderuit te

halen dat we allemaal uit Afrika afkomstig zijn en dus oorspronkelijk zwart waren. De vondst van een complete eeuwenoude schedel in China in 1929, die de 'Pekingmens' werd genoemd, vormde de aanleiding voor de Chinese overheid om onderzoek te financieren van Chinese paleontologen dat moest bewijzen dat de *Homo sapiens* in Azië was ontstaan, of dat de Pekingmens een voorouder was van de moderne Oost-Aziatische mensen. Dergelijke onderzoeken vonden tot in de eenentwintigste eeuw plaats.

Het wordt in de wetenschap niet langer betwist dat we allemaal oorspronkelijk uit Afrika afkomstig zijn. Er worden nog steeds nieuwe paleontologische vondsten gedaan en de meeste stukjes van deze incomplete legpuzzel ontbreken nog. Maar ook al is er nog discussie over de exacte locatie waar dit plaatsvond in Afrika, het is zeker dat de geschiedenis van de mensheid in dit werelddeel begon. Wij zijn een Afrikaans dier, een Afrikaanse soort die de wereld koloniseerde, op verschillende momenten en op verschillende manieren. Niemand op aarde kan ontkennen dat hij of zij oorspronkelijk uit Afrika afkomstig is.

Ongeveer twee tot drie miljoen jaar geleden was er een grote ijstijd waarbij het grootste deel van het dierenleven op land en in de zee omkwam. Afrika had de minste last van de ijstijd en de flora en fauna daar gedijden goed. Terwijl vochtige, warme graslanden zich over het werelddeel verspreidden, vormden deze habitats de volmaakte omstandigheden voor de evolutie van de grote mensapen (de hominiden): gorilla's, chimpansees en later de homininen (mensachtigen die tussen de mensaap en de mens in zaten) waaruit wij, de moderne mens, uiteindelijk voortkwamen. Deze primaten kwamen maar al te graag uit hun bomen naar beneden om op de grond te gaan leven en vertrouwden voor hun veiligheid op hun verstand in plaats van op hun kracht.

Het was de victoriaanse bioloog Charles Darwin die als eerste opmerkte, in zijn boek *De afstamming van de mens* uit 1871, dat de Afrikaanse gorilla en chimpansee het meest op ons lijken wat anatomie betreft. En omdat die alleen in Afrika voorkwamen, moet de mens wel uit dat werelddeel afkomstig zijn. Hoewel Darwins redenering niet helemaal voldoet aan de wetenschappelijke eisen van nu, kwam hij met een baanbrekende theorie die creationisten en veel conservatieve gelovigen weerzinwekkend vonden.

Tegenwoordig komen de gorilla's alleen nog maar op een paar plaatsen in Afrika voor, voornamelijk in het gebied van de Grote Meren. Meer dan een derde van de naar schatting duizend overgebleven berggorilla's leeft beschermd in de wouden van het Virunga National Park. De bergen, een vulkaanketen, liggen in delen van Rwanda, de Democratische Republiek Congo (DRC) en Oeganda. Ik reisde erheen om die bedreigde dieren in Noord-Rwanda te gaan bekijken. We begonnen bij zonsopkomst aan een lange wandeling

door veel dichte begroeiing waarop de dauwdruppels nog schitterden. Mijn inspanningen waren niet te vergeefs, want uiteindelijk zag ik vanachter het struikgewas de gorilla's zitten. Een paar volwassen dieren, waaronder een indrukwekkende zilverrug, lagen lui op de grond. Zo te zien waren ze van de vroege ochtendzon aan het genieten. Een paar jonge gorilla's rolden van een heuveltje af en speelden samen op de modderige grond. Het was bijzonder om te zien hoezeer ze op mensen lijken. Ze leven in familieverband en hun bewegingen, capriolen en uitdrukkingen lijken heel erg op die van ons. Uit onderzoek blijkt dat het DNA van mensen en gorilla's maar 1,75 procent van elkaar verschilt, veel minder dan eerst werd aangenomen. (Het DNA van chimpansees – onze meest naaste verwanten – verschilt maar 1,37 procent van dat van ons.)

Toen Charles Darwin eenmaal zijn theorie had verspreid dat de mens uit Afrika afkomstig was, begonnen andere wetenschappers de evolutionaire keten vanaf de gorilla's en chimpansees tot aan de mens samen te stellen door naar uitgestorven soorten mensachtigen te kijken en vooral naar de eigenschap van de tweebenigheid. Door op twee benen te lopen, wat ongeveer zes miljoen jaar geleden voor begon te komen, had een primate zijn handen vrij. Ongeveer drie miljoen jaar later zorgde dit ervoor dat mensachtigen hun intelligentie konden gebruiken om gereedschap te maken, of om te jagen met wapens. Het hielp dat ze hun pols konden draaien, iets wat uniek is aan mensapen en mensen. Het permanent op twee benen kunnen lopen is een kenmerkende eigenschap voor ons als mens. Eén theorie, die begin twintigste eeuw naar voren werd gebracht door deskundigen als de Australische paleoantropoloog Raymond Dart, stelt dat het lopen op twee benen tot ontwikkeling kwam omdat er door klimaatverandering minder bossen waren en meer grasland voorkwam, waarbij het efficiënter was om op twee benen te lopen. Er was een lange tussenperiode waarin tweebenige mensachtigen nog steeds een divergente grote teen hadden waarmee ze in bomen konden klimmen om aan wilde dieren op de grond te ontsnappen, en waarmee ze van de ene tak naar de andere konden slingeren met hun draaiende polsen.

Toen de mensachtigen uiteindelijk 4,4 miljoen jaar geleden rechtop gingen lopen, vonden er anatomische veranderingen plaats aan de handen, schouders, ellebogen, heup en ruggengraat. Naarmate de evolutionaire keten zich verder ontwikkelde, begonnen ze ook meer op de hedendaagse mens te lijken.

Vergeet wat je weet over het continent Afrika. Zeinab Badawi duikt in het verleden van haar geboorteland, de geboorteplek van de mensheid. Zij vertelt de geschiedenis van Afrika vanuit het perspectief van Afrikaanse wetenschappers, vanaf ver voor de westerse kolonisatie: met fascinerende verhalen van krijgshaftige koninginnen en koningen, stamhoofden, priesters en priesters; van machtige beschavingen die tot bloei kwamen op rivieroeveren of in de schaduw van heilige bergen; van grote gebouwen die uit de rotsen waren gehouwen, bijzondere bibliotheken boordevol nieuw te ontdekken verhalen, drukke karavaanroutes en marktpleinen met het geroezemoes van handelaren, reizigers, boeren en artiesten. Het resultaat is een nieuwe, inclusieve geschiedenis van het vroegst bewoonde continent van de wereld.

‘EEN BOEK DAT AL VEEL EERDER GESCHREVEN HAD MOETEN WORDEN... MAAR ABSOLUUT HET WACHTEN WAARD IS.’ – *Vogue*

Zeinab Badawi is een Soedanees-Britse presentator, journalist en filmmaker, en hoofd van de SOAS London University. Ze reisde voor dit boek maar liefst zeven jaar door heel Afrika en ontmoette daar talloze lokale historici, onderzoekers, archeologen en politici. *Afrika* is haar levenswerk.

Vertaald door Bep Fontijn

WWW.OMNIBOEK.NL

9 789401 919807 >

NUR 680